

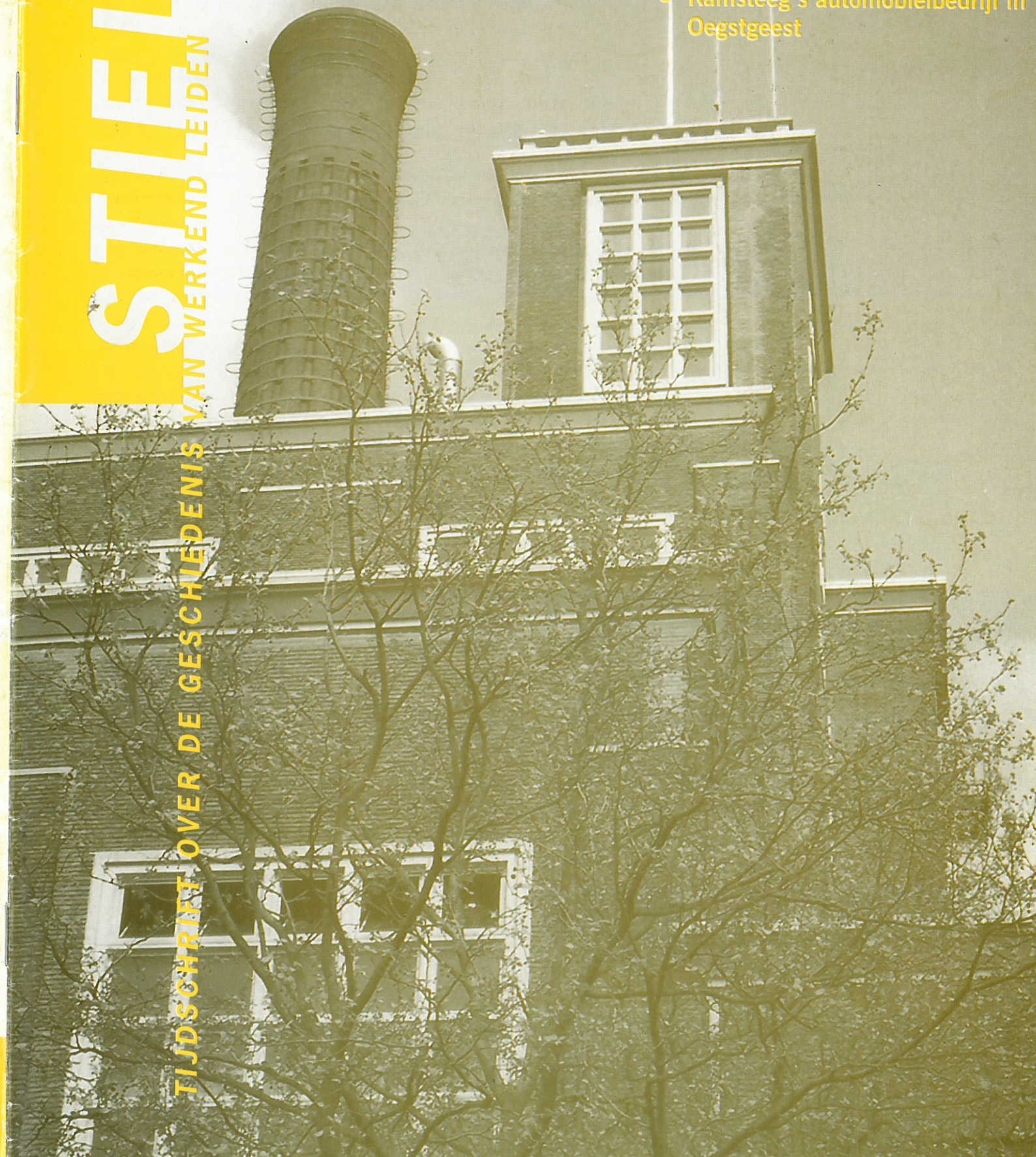
STIELZ

TIJDSCHRIFT OVER DE GESCHIEDENIS VAN WERKEND LEIDEN

€ 2,75

JAARGANG 20 NUMMER 3 september 2009

- Zorgen over monumentenbeleid
- Industrie & Beeldende kunst (I)
- Kamsteeg's automobielbedrijf in Oegstgeest

Colofon

Stielz Jaargang 20 (2009) Nummer 2
ISSN 0928-9437

Stielz stond oorspronkelijk voor StielZaken als uitgave van de Stichting Industrieel Erfgoed Leiden (Stiel). Deze stichting ijvert voor de opsporing en behoud van monumenten van bedrijf en techniek in Leiden en omgeving. Stiel verstaat onder monumenten niet alleen oude fabrieken, maar ook winkels, pakhuizen, bruggen, stations en nutsbedrijven. Sinds de oprichting van de stichting in 1987 is dankzij haar inspanningen een groot aantal complexen op de plaatselijke en landelijke monumentenlijsten geplaatst. Verder onderzoekt en beschrijft Stiel de geschiedenis van Leiden als vooraanstaande industriestad. Met de ondertitel 'geschiedenis van werkend Leiden' gaat dit blad een stapje verder dan de formele doelstelling van de stichting: de beschrijving van de recente sociaal-economische geschiedenis van Leiden en omgeving.

Secretariaatsadres Stiel

Postbus 4021, 2301 RA Leiden. Tel. 071-5125877; e-mail: info@stiel-leiden.nl. Nieuwe donateurs, die ons werk willen steunen, kunnen zich voor minimaal € 15 per jaar aanmelden. Bedrijfsdonateurs betalen minimaal € 50 met recht op een advertentie in dit blad. Het verschuldigde bedrag kan worden overgemaakt op Postbank 10.39.391. Donateurs ontvangen het blad gratis. Losse nummers € 2.75.

Website Stiel:

www.stiel-leiden.nl

Redactie Stielz

Wibo Burgers, De Fruittuinen 70, 2132 NZ Hoofddorp, tel.023-5632725, e-mail: wibo.burgers@wxs.nl. Stielz volgt de spellingregels van het Witte Boekje (Genootschap Onze Taal).

Distributie

Mevr. N. Bavelaar, Hugo de Grootstraat 28, 2311XX Leiden, tel. 071-5149863.

Druk

Elvé Leiden

Ontwerp omslag en concept binnenwerk
Donna Smith

Lay out

Grafisch Bureau Christine van der Ven, Voorschoten

Medewerkers aan dit nummer

Niek Bavelaar is 'huisfotograaf' van STIEL. Tel. 071-5149863; e-mail: njbavelaar@casema.nl. Jetteke Bolten-Rempt was eerder directeur van het Stedelijk Museum De Lakenhal. Wibo Burgers is journalist en kunsthistoricus. Joop Gijsman is oud-ondernemer en penningmeester van STIEL. Gerard van Hees is voorzitter van STIEL. Gerard J. Telkamp is historicus in Leiden. Jan Willem Wesseldijk is secretaris van STIEL.

Stielz komt tot stand dankzij steun van de volgende Leidse bedrijven
Dieben BV Beheersmij

Bestuur Stichting Industrieel Erfgoed Leiden
G. van Hees, voorzitter, drs. J.W. Wesseldijk, secretaris, J.J. Gijsman, penningmeester, mr. H.J. Korthof, tweede secretaris, mr.ir. L. Barendregt, P. Buring, drs W.B. Burgers, mr. J.J. Turenhout.

Ere-voorzitter: Ing. H.J. Budel

REDACTIONEEL

De meelfabriek in

Het is wat overdreven om het over een jongensdroom te hebben, maar 8 juni jl. was het dan toch zover, ik mocht voor het eerst met eigen ogen de Meelfabriek bewonderen. Voor STIEL is de Meelfabriek de aanleiding voor haar bestaan. Voor mij kwam de Meelfabriek voor het eerst in beeld toen Mieke Hogervorst, raadslid voor GroenLinks, midden jaren negentig er een notitie over schreef en ik als redacteur van het lokale afdelingsblad "Zout in de Pap" een artikel daaraan wijdde. Op dat moment woedde er in GroenLinks Leiden een debat over het al dan niet behoud van "die puist", zoals sommige tegenstanders de Meelfabriek consequent aanduiden.

Mijn interesse was gewekt. Dus fietste ik op een vrijdagochtend het terrein op voor een nadere kennismaking. Een bewaker hield me direct staande en voor een rondwandeling moest ik me begeven bij Meneba in Rotterdam. Dat heb ik niet gedaan. Maar nu, jaren later, zit ik aan bij een overleg en komt het er toch van. Met alle betrokkenen gaan we het gebouw in en zien we wat er nog over is van de fabriek die in de hoogtijdagen een kwart van de Nederlandse meelconsumptie produceerde. Mooie houten constructies, die er soms nog opvallend goed uitzien, zijn zeker het behouden waard. Ook stalen constructies zullen blijven om in het geplande hotel de industriële sfeer te behouden.

Hoogtepunt voor mij is wel om in de "S" te lopen. Vanaf het dak van de parkeergarage bij AH goed te zien. Destijds opperde ik in mijn artikel om er een soort barometer van te maken, nu kan ik niet nalaten te suggereren om de "S" aan te vullen tot de naam van onze vereniging, een idee dat bij SLS, een van de ontwikkelaars, ook al is opgekomen.

Maar wat ook opvalt zijn de gevolgen van het vandalisme. Veel is stuk. En al die duivenstront met zijn penetrante geur. Daarom is het goed dat er nu plannen zijn om op de begane grond aan de slag te gaan. Om met wat meer zicht verder te kunnen in de planvorming. De stad wacht erop, en ook ik kan niet wachten totdat "die puist" een nieuwe parel van Leiden is.

Gerard van Hees

Omslagfoto: Leidens elektriciteitscentrale aan de Langegracht, genomineerd als gemeentelijk monument.

INHOUD

3

Zorgen over monumentenbeleid

4

Kamsteeg's autobedrijf Oegsteest beeldbepalend

8

Industrie niet in trek bij kunstschilders

11

Rubriek Monument: Helmond wil industrieel themapark

13

Merelstraat 1A: domein van reclameman Kemperman

17

Uit Leiden & regio / Boekbespreking

ZORGEN OVER LEIDS MONUMENTENBELEID

De Leidse monumentencommissie maakt zich zorgen over het nieuwe monumentenbeleid van het gemeentebestuur. Dat blijkt uit het onlangs uitgebrachte jaarverslag over 2008 van deze commissie. Het nieuwe beleid komt erop neer dat bij aanvragen voor de monumentenstatus voortaan ook andere belangen worden meegewogen. Een "quickscan" moet de afweging inzichtelijk maken. De commissie is bang dat bij deze nieuwe methode het belang van het monument in de verdrukking komt.

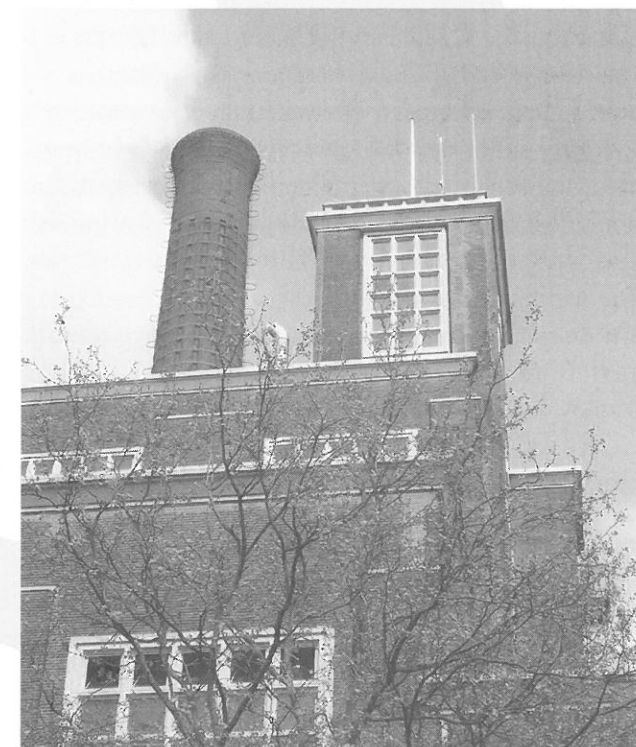
Een andere, nauwelijks verholten zorg in het verslag, vormt het grote aantal panden waarvoor de status van gemeentelijk monument is aangevraagd, maar waarover B. en W. nog niet beslist hebben. Daarbij zijn zo'n tachtig panden aan de Zoeterwoudsesingel, de elektriciteitscentrale aan de Langegracht, de bunker aan de Morsweg, de Staatsspoorbrug in de Haagweg, de schoorsteen aan de Besjeslaan, de Kaasmarktschool en de Boerhaavelaboratoria aan de Witte Singel.

Overigens gaat ook de commissie zelf anders werken. Er komt een thematische aanpak. Als eerste zal de commissie haar aandacht richten op de Leidse schoolgebouwen uit de periode 1850~1965. Door het ontstaan van brede onderwijsinstituten komen veel schoolgebouwen leeg te staan. Het advies van de commissie voor een nieuwe bestemming van deze gebouwen kan hierbij van grote waarde zijn. Ook heeft de commissie een nieuwe naam gekregen, de Monumentenselectiecommissie (MSC).

De commissie heeft in 2008 zes maal vergaderd. Er zijn 66 adviezen uitgebracht, waarvan 59 over panden aan de Zoeterwoudsesingel. In alle gevallen werd positief geadviseerd.

Voorzitter van de commissie is de heer W.M.N. Engenkamp, rijksadviseur Cultureel Erfgoed. Verder bestaat de commissie uit FL.M. van Cleef, ook penningmeester van de vereniging Oud Leiden, mev. N.C. van Goor, tevens programmamanager Stelling van Amsterdam bij de provincie Noord-Holland, J.J. Gijsman, penningmeester van STIEL en secretaris van de Stichting Open Monumentendagen, mev. M.A.C. Polman,

adviseur op het gebied van architectuur-, bouw- en cultuurhistorie, G.H.P. Steenmeijer, eigenaar van een bureau voor bouwhistorisch onderzoek, R. Verbeek, herbestemmingsarchitect, J.G. Wegner, was docent stedenbouwgeschiedenis en stedenbouwkundige monumentenzorg aan de TU Delft, en J. Westerman, werkzaam bij het Gelders Genootschap als monumentendeskundige.

De elektriciteitscentrale aan de Langegracht.

Zie voor binnengekomen actuele informatie de website
www.stiel-leiden.nl onder nieuws

KAMSTEEG'S AUTOMOBIELBEDRIJF AAN DE GEVERSSTRAAT: BEELDBEPALEND

Op 3 december 1925 sturen Huub Rooyakkers en Jan Kamsteeg hun bouwaanvraag naar het College van Burgemeester en Wethouders van de gemeente Oegstgeest. Zij verzoeken het College beleefd vergunning voor het bouwen van een autogarage c.a. [cum annexis (Lat. met bijbehoren)] met twee bovenwoningen op een terrein aan de Geversstraat alhier (sectie E nr. 2413) volgens bijgaande tekening in tweevoud. Het briefpapier is opvallend en toont een plaatje van een gezelschap in een Studebaker met, naar het zich laat aanzien, de Parijse Notre Dame op de achtergrond (afb. 1). Omstreeks 1920 was Jan Kamsteeg naar Parijs gegaan met Aldert van Nieuwkoop, ondernemer van het gemotoriseerde ziekvervoer in Oegstgeest in de Deutzstraat. Wellicht ligt daar de bron voor dit bijzondere briefhoofd.

De bouwaanvraag wordt op 4 december 1925 ontvangen. Op de achterzijde staat het positieve concept advies d.d. 7 december, terwijl het officiële besluit volgt op 11/12 van dat zelfde jaar. Binnen een week antwoord... *those were the days*. Volgens de verordening is er geen bezwaar tegen de verlening, op voorwaarde dat het garagegedeelte wordt voorzien van een brandvrij plafond en een waterdichte vloer. Ook de aansluiting op de waterleiding, gasbuisen, elektriciteitskabels en het gemeenteroel mag niet geschieden zonder voorkennis en toestemming van de gemeenteopzichter. De teerling is geworpen.

Afbeelding 1. Aanvraag bouwvergunning.

De beide ondernemers richten per 2 maart 1926 een 'vennootschap van koophandel' op voor de duur van 5 jaar, waarin ieder onder andere 'zijn arbeid, kennis en vlijt' inbrengt en met succes. De vergunning volgens de Hinderwet tot 'het oprichten van een autoreparatie-inrichting en het plaatsen van een benzinepompinstallatie met ondergronds reservoir [van 400 liter] en twee bovengrondse aftapinrichtingen' volgens tekening van

de Bataafsche Import Mij. (v/h N.V. "Acetylena") gevestigd Carel van Bylandtlaan 16, Den Haag, wat nu de Shell is, volgt spoedig na de verklaring van de arbeidsinspectie d.d. 28 juni 1926 dat de aanvraag 'zal voldoen aan de eischen krachtens art. 6 der Veiligheidswet gesteld'.

Firma Rooyakkers & Kamsteeg

Op zaterdag 31 juli 1926 wordt het nieuwe gebouw van de Firma Rooyakkers & Kamsteeg met een oppervlakte van 650 m² en ruimte voor 35 wagens feestelijk geopend. Nog geen drie jaar later, per brief van 27 april 1928 (ingekomen op de zelfde dag) verzoekt A.T. Kraan, architect en woonachtig in de De Kempenaerstraat 68 (nu 88) namens dezelfde heren Rooyakkers en Kamsteeg vergunning tot het uitbreiden van de garage volgens tekening. Het garagegedeelte wordt daarmee twee maal zo groot. Weer luidt het antwoord 'geen bezwaar'. Het gaat goed met de automobielen, want in 1929 volgt de bouw van een kantoor en magazijn in de garage. Deze aanvraag met blauwdrukken van bestaande en gewijzigde situatie wordt gedaan door aannemer A.P. de Rooy en alleen namens en voor de heer J. Kamsteeg. De Firma Rooyakkers & Kamsteeg is per 1 september 1929 opgeheven en Jan Kamsteeg wordt als enige eigenaar President-Directeur. In de Gids voor Oegstgeest, uitgave van de Vereniging "Gemeentebelang Oegstgeest" van ca. 1930, biedt de trotse voorgevel van Garage Kamsteeg stalling voor 70 auto's aan (afb. 2). Hetzelfde gidsje presenteert Oegstgeest op zijn best: 'Op alle gebied is ruime keuze. De voornaamste winkelstraat is de Kempenaerstraat, die de verbinding vormt tusschen den grooten straatweg en den Warmonderweg. Verder vindt men verschillende winkels in de Geversstraat, de Deutzstraat en het oude dorp.' En weer is van de Geversstraat dat gedeelte geïllustreerd waar de monumentale gevel van Garage Kamsteeg domineert.

Afbeelding 2. Advertentie Garage Kamsteeg in Gids voor Oegstgeest.

Afbeelding 3. Kamsteeg Garage na 1948. In de verticale stroken in de torens stond oorspronkelijk de belettering 'GARAGE'.

Bouwgeschiedenis

De bouwgeschiedenis van Garage Kamsteeg aan de Geversstraat begint dus in 1925. Het gaat van meet af aan – en voor het eerst in de regio – om een gebouw specifiek ontworpen voor het tonen, verkopen en onderhouden van automobielen, met twee bovenwoningen. De eerste functie neemt in de tachtig jaar waarin de garage aan de Geversstraat gevestigd is, in omvang en aanzien explosief toe. De 'toegevoegde waarde' van de bovenwoningen blijft een constante. Deze combinatie van bedrijfsruimte met een woonfunctie – die tot op heden een beproefd recept is – maakt het gebouw niet alleen commercieel extra rendabel. De bewoning geeft het gebouw, en in dit geval vooral de gevel, ook buiten werktijd levendigheid. Architect A.T. Kraan pakt creatief uit met het ontwerp voor de garage voor auto's, de heilige koe van de twintigste eeuw. Het gebouw opent op de Geversstraat en bestaat uit een breed, horizontaal volume ingesloten tussen twee platte torens (afb. 4). De voorgevel is – boven het trasraam in rode baksteen – in gele steen liggend opgemetseld, door smalle betonlagen doorsneden en beslaat de hele breedte van de beschikbare kavel. Het middengedeelte bestaat uit drie bouwlagen, geaccentueerd door horizontale betonnen lijnen. De begane grond – de garage – is verticaal in drieën geleed. In het midden is, tussen twee steunpunten, de inrit naar de werkplaats, met aan weerszijden de etalages die onder een hoek van 115 graden uit de gevel naar voren komen. De relatief hoge ramen hiervan zijn horizontaal geaccentueerd door twee rijen glas in loodramen aan de bovenzijde. De eerste verdieping – de bovenwoningen – is in vier geledingen verdeeld, elk met een vierdelige raampartij (openslaande deuren met aan weerszijden iets lagere vensters). De betonnen laag waarop 15

ADVERTENTIE

Dirk van Eck-Stichting Sociale en economische geschiedenis Leiden en omstreken

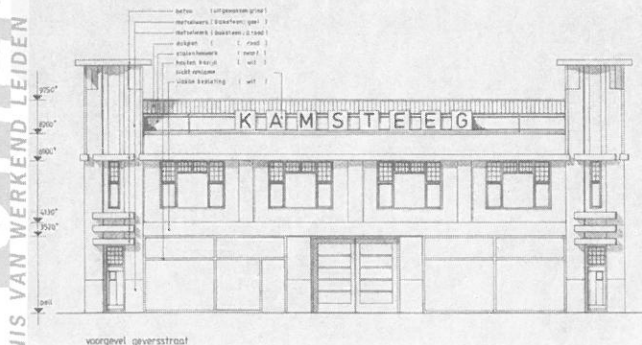
De Dirk van Eck-Stichting brengt de sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken onder de aandacht van een breed publiek. We organiseren filmavonden en lezingen, we zetten ons in voor het behoud archieven en we geven boeken en dvd's uit. Donateurs van de stichting ontvangen het Jaarboek der sociale en economische geschiedenis van Leiden en omstreken gratis.

Voor meer informatie over ons en onze komende activiteiten kunt u contact opnemen met:

Dirk van Eck-Stichting
Postbus 849
2300 AV Leiden
email: info@dirkvaneck.nl

www.dirkvaneck.nl

Afbeelding 4. Bouwtekening 1972 bij aanvraag vergunning wijziging voorgevel Geversstraat.

de verdieping rust, steekt hier naar voren om enerzijds dienst te doen als balkon en tegelijkertijd de naar voren stekende etalages af te dekken. Boven de woonlaag volgt het met rode dakpannen gedekte zadeldak, dat is voorzien van ongeveer een meter hoge, horizontale borstwering in rode, verticaal opgemetselde baksteen. De borstwering fungeert als drager van de belettering 'AUTOMOBIEL en MOTORHANDEL', later alleen nog 'KAMSTEEG'. De platte, vierkante torens aan weerszijden zijn op hun beurt afgedekt door eenzelfde overstekende, smalle betonnen laag. De donjonachtige, kubische volumes zijn symmetrisch en rijzen vrijwel recht omhoog. De linker toren is identiek aan de rechter, maar ten opzichte van de rooilijn 10 graden naar linksachter gekanteld, de rechter toren staat onder eenzelfde hoek naar rechtsvoor. Deze subtiele verdraaiing is wellicht het gevolg van de maten en richting van de bouwkaafel ten opzichte van de Geversstraat, maar versterkt in ieder geval het monumentale effect. Vlak onder de betonnen afdeklaag is aan de voorzijde een 'eentraps' versmalling gemaakt. Om de stoere volumes verder naar boven toe lichter te laten lijken, zijn de verticale openingen of accenten erin naar boven toe smaller op elkaar 'gestapeld'. Op de begane grond de beide voordeuren met bovenlicht. Op de eerste verdieping komt de breedte van de deuren in de muur terug, maar de ramen zelf, ook met bovenlichten, zijn smaller om in het bovenste deel uit te monden in een enigszins terug liggend reliëf, dat functioneert als bedding voor de belettering 'GARAGE', aan weerszijden gelijk (zie afb. 2). In de verticaal oprijzende torens komen de horizontale lijnen van de voorgevel terug, boven de voordeuren in drievoud, boven het raam onderbroken en bovenop overstekend. Daarmee wordt eenheid in de gevel verkregen.

Getuige zijn andere werken is Kraan eerder een traditionalist dan aanhanger van het Nieuwe Bouwen.

61 Toch ontleent hij voor een noviteit als een garage

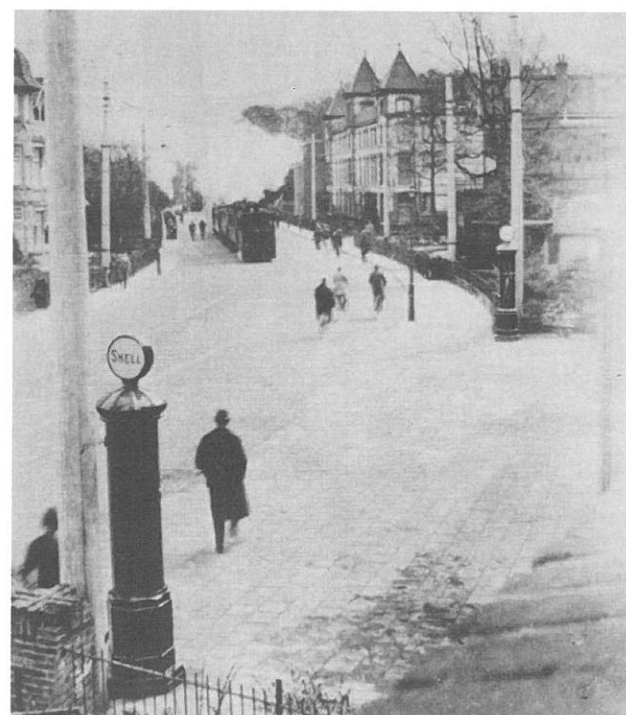
elementen aan de dan actuele modernistische stijl. Hij vereenvoudigt de vorm tot een samenspel van horizontale en verticale elementen en volumes. De integrale verwerking van de horizontale en verticale belettering past eveneens in dit concept.

Verbouwingen en aanpassingen

De laatste verbouwing van de werk- en showruimten van de garage aan de Geversstraat voordat Kamsteeg autobedrijf (dan VW en Audi dealer) in 1994 naar Voorschoten verhuist, dateert van 1987. Dat is dan sinds de oprichting in 1925 in 62 jaar de zestiende aanpassing aan de behoeften van het steeds groeiend bedrijf. De alleenverkoop van Volkswagen voor de regio vanaf 1948, met de Kever als troef, is een meesterzet. Vijftien bouwvergunningen worden zonder veel bezwaar snel verleend. De enige uitzondering geldt de bouwvergunning d.d. 28 mei 1949 voor de oprichting van een montagehal op het eigen binnenterrein sectie E, nr 2760, binnen de bebouwde kom (begrensd door de percelen aan het Wilhelminapark, de Rhijnegeesterstraatweg en de Deutzstraat). Het college van B&W beschikt, na advies van de Hoofdingenieur Directeur van de Provinciale Directie van de Wederopbouw en Volkshuisvesting, per schrijven d.d. 7 december afwijzend, tegen het advies in van de directeur gemeentewerken per brief van 8 september van hetzelfde jaar. Na aanpassing van de plannen wordt in 1950 de vergunning alsnog verleend.

Tot 1972 blijft de voorgevel aan de Geversstraat ongewijzigd. Naar aanleiding van de bouw aanvraag van Th.N.J.A. Geels en G(radus) Kamsteeg van 22 september 1972 wordt binnen een maand door B&W, per brief d.d. 20 oktober, vergunning verleend conform het advies van W. Doedes, dan directeur gemeentewerken: *'De ramen van de showrooms hebben een driehoekige vorm en steken voor de gevel uit. Het is de bedoeling deze raampartijen te wijzigen en deze in het gevelvlak aan te brengen. Tegen deze voorgestelde wijziging bestaan geen bezwaren. Het aanzien van de gevel wordt nauwelijks gewijzigd (afb. 4). Bouwkosten f 7000,-.'* Aldus geschiedt.

Met het rechte trekken van het horizontale deel van de voorgevel verdwijnt ook het balkon boven de showruimte en worden de openslaande deuren van de bovenwoningen, inmiddels kantoorruimte, vervangen door grote vaste vensters. Hoewel met de wijziging van de voorgevel in 1972 aardige details verloren gaan, zoals de driehoekig uitstekende etalageramen met glas in lood en het licht- en schaduwspel van het overstekend balkon, blijft het karakter

Afbeelding 5. Geversstraat richting Leiden met tram, 1930.

istische beeld van het gebouw intact. Dat architect Kraan bij het ontwerpen van wat wij nu industrieel erfgoed noemen, zich ook bewust is van de moderniteit van het verschijnsel automobiel, is te zien aan zijn keuze voor een zakelijke stijl zonder veel opsmuk. Zo hij versiering toepast, zijn het de hoekig uitstekende etalages en de belettering. Dat laatste integreert hij geheel in stijl, met het gebouw zelf. Dat architect Kraan zich er eveneens van bewust was dat

Aardig om hier te vermelden is dat de Openbare Lagere School aan de Terweeweg (1930) ontworpen werd door dezelfde Oegstgeestse architect Arnoldus Teunis Kraan (Den Haag 3-12-1877 – 25-12-1939 Oegstgeest). In 1928 verhuisde hij binnen Oegstgeest naar een van de huizen van eigen hand (nrs 74 tot 96) aan de de Kempenerstraat nummer 68, het huidige nummer 88. Van 1933 dateert het ontwerp voor de Regenboogkerk aan de Mauritslaan. Dezelfde A.T. Kraan sr. bouwde in Leiden o.a. de meelfabriek Zijlström (nu restaurant) aan de Zijl in Leiderdorp (1916), de Kaasmarktschool (1922/1923, extra verdieping, extra ingang aan de Koppenhinksteeg) en het meer op barokke bouwstijl geïnspireerde bioscooptheater Lido/Studio in de Steenstraat in Leiden (1934).

Afbeelding 6. Geversstraat komend vanuit Leiden, 2009.

zijn garagegebouw een prominente plaats inneemt aan de Geversstraat, bewijst het beeld van het gebouw: de monumentale gevel met de twee symmetrische, platte torens geeft een modern antwoord op de rij huizen langs de Geversstraat richting Leiden, die nog bij het oudere Wilhelminapark behoren: de huidige nummers 40 tot en met 50 (afb. 5).

Gezien vanuit Leiden is dan ook het gebouw van Garage Kamsteeg aan de Geversstraat uniek in zijn soort als vroeg industriële architectuur, een belangrijk werk in het oeuvre van de Oegstgeestse architect Arnoldus Teunis Kraan sr., en beeldbepalend, ook door de bedding in zijn omgeving (afb.6).

Jetteke Bolten-Rempt

Dank aan Rob Kamsteeg en Carla de Glopper.

Bronnen

Gemeentearchief Oegstgeest: Bouwdossier 2626. Hinderwetvergunning 1813-1930, nr.1283
Gemeentegids, *Gids voor Oegstgeest* uit 1930
KAMSTEEG Archief Oegstgeest
De Auto, 18 augustus 1926, p. 1597
VOOp, jrg. 19, nr. 2, sept. 2007, p. 19
Marina Lameris, *Mooi Gebouwd. Monumenten van Oegstgeest*. Gemeente Oegstgeest 2006, p. 208
www.Leidsejaartallen.nl
www.Bioskoopgeschiedenis.nl

Dit artikel is eerder verschenen in *Over Oegstgeest*, het tijdschrift van de Vereniging Oud Oegstgeest. Wij danken de auteur, Jetteke Bolten-Rempt, en de redactie voor hun medewerking, waardoor het mogelijk werd deze publicatie ook in *Stielz* te laten verschijnen. W.B.

INDUSTRIE

beeldende kunst

1

INDUSTRIE ALS THEMA NIET IN TREK BIJ KUNSTSCHILDERS

In de Nederlandse schilderkunst is de industrie niet bepaald een geliefd thema. Eigenlijk kent ons land maar één echte industrieschilder, Herman Heijenbrock (1871-1848), die ook internationaal aanzien verwierf. In de musea in ons land is kunst die betrekking heeft op industrie, nauwelijks aanwezig. Een uitzondering vormt het Gemeente Museum Helmond, dat pronkt met een fraaie collectie over de mens en zijn werk. Daarin is ook het industrieel erfgoed vertegenwoordigd. De eerste aflevering van een serie van vier afleveringen over industrie en beeldende kunst.

Nog niet zolang geleden ontbrak de werkende mens op schilderijen. In het spoor van de industriële revolutie veranderde dat geleidelijk. In de loop van de negentiende eeuw kwam de ontwikkeling naar het echte realisme, geleid door de befaamde schilder Gustave Courbet (1899-1877), op gang. François Millet (1814-1875) werd beroemd als de Franse 'boerschilder', in België oogstte Constantin Meunier (1831-1904) met zijn schilderijen over het leven der arbeiders waardering. Aan de industrie was men nog niet toe.

In Engeland en Duitsland, waar de industriële revolutie eerder op gang kwam dan in ons land, verschenen de eerste schilderijen die industriële activiteiten in beeld brachten. Het gaat in Engeland dan vooral om de schilders Josef Wright (1734-1797) en John Martin (1759-1864). Het Verenigd Koninkrijk mag dan voorop hebben gelopen in Europa bij de industriële revolutie, de afspiegeling daarvan in de beeldende kunst houdt niet over.

Staalwalserij

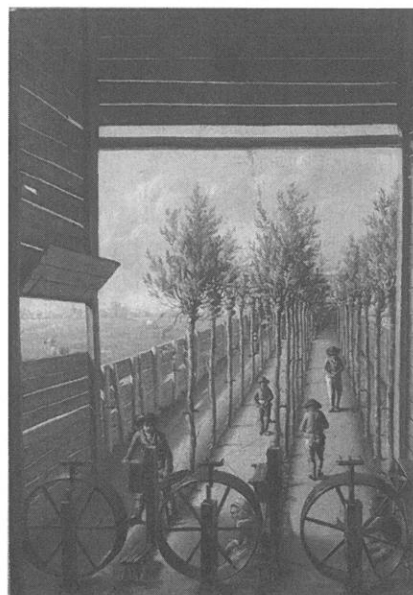
Als markant voorbeeld en startpunt van wat wel eens 'industrie-

schilderkunst' wordt genoemd geldt het schilderstuk dat de Berlijnse schilder Adolphe Menzel (1815-1905) in de periode 1871-1875 maakte van een staalwalserij in Silezië. Dit schilderstuk in groot formaat (2,5 x 1,5 meter), Eisenwalzwerk, wordt in de Algemene Kunstgeschiedenis van Hugh Honour en John Fleming, een standaardwerk, als volgt beschreven: 'In dit werk verheerlijkt Menzel op zeer dramatische en tegelijk realistische wijze wat hij de cycloperwereld van de moderne techniek noemt. Het is een beschrijving – en geen commentaar – op de verhouding mens en machine'.

Menzel is geen echte industrieschilder. Zijn oeuvre bestaat voornamelijk uit landschappen, interieurs en historiestukken. Dat neemt niet weg dat zijn schilderij van de walserij, dat te zien is in de Alte Nationalgalerie in Berlijn, grote kwaliteiten heeft, maar van een stellingname van de schilder, van een directe betrokkenheid, is geen sprake. De schilder registreert: de beschouwer van zijn imposante werkstuk moet zelf zijn conclusies maar trekken.

Andere Duitse schilders, die de zich ontwikkelende industrie

tot onderwerp namen, zijn Karel Blechen (1798-1940) en Alfred Rethel (1816-1859). Zij werkten nogal eens in opdracht van fabrikanten en dat leidde soms tot schilderijen die de werkelijkheid wel erg rooskleurig voorstelden. Goed werk leverde Max Liebermann (1847-1935), die vooral ook de textielindustrie in ons land in beeld bracht.

Werken aan de lijnbaan, zoals dat in het pre-industriële tijdperk voorkwam. Hier gaat het om een kleingarenbaan, afgebeeld op een schilderij van J. Herfst uit 1795. Het bevindt zich in het museum St. Catharina Gasthuis in Gouda.

Litho van Jan Toorop, daterend van 1915: arbeidsters in de Goudse kaarsenfabriek.

Borinage

België was, vooral met Wallonië, een belangrijk Europees industrieland geworden in de tweede helft van de negentiende eeuw. De Borinage, de streek tussen Bergen en de Franse grens, werd druk door kunstenaars bezocht in de laatste decennia van

de negentiende eeuw. Hier heersten de mijnbouw en de metaalindustrie in volle sterkte. Van Gogh kwam er, evenals de Nederlandse kunstenaar Heijenbrock, die hier de inspiratie opdeed voor zijn levenswerk, verder Charley Toorop, en Constantin Meunier. Een vroege Nederlandse bezoeker was Johannes Bosboom (1817-1891), die hier al in 1836 aan de slag ging. Later maakte hij naam als schilder van kerkinterieurs.

Frankrijk had zijn eigen industrieschilder in de figuur van François Bonhommé (1809-1881), die overigens vaak in opdracht van fabrikanten werkte, met als gevolg een gekleurde voorstelling van zaken in de schilderijen. Nog enkele andere schilders, die het thema van de industrie naar zich toe trokken: Maximilien Luce (1858-1941) en Cécile Douard (1866-1941). Vooral de laatste had oog voor het harde lot van de arbeiders in de Borinage en bracht dat ook tot uitdrukking in zijn werkstukken.

Dat brengt ons bij de laatste fase van deze ontwikkeling: kunst als

aanklacht tegen maatschappelijke misstanden. Belangrijk zijn in deze categorie Käthe Kollwitz (1867-1935), die zich vooral in houtsnedes keerde tegen het onrecht in de samenleving, verder de Belgische kunstenaar Frans Masereel (1889-1971), die zich vaak van dezelfde techniek bediende.

Over de Nederlandse ontwikkelingen meer in volgende afleveringen van deze serie, waarin allereerst de figuur van de Nederlandse industrieschilder Heijenbrock aan bod komt.

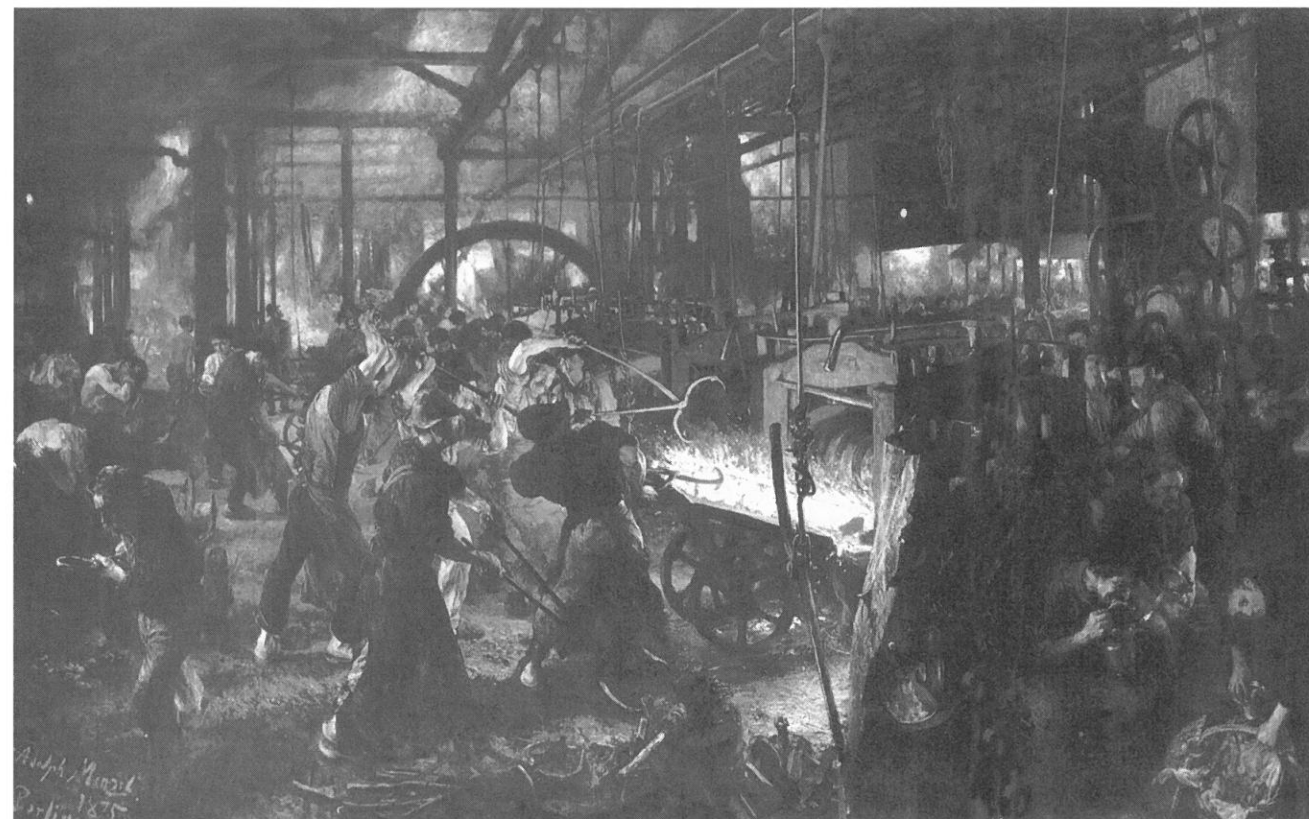
Wibo Burgers

BRONNEN

Wout Buitelaar en Ruud Vreeman, Heijenbrock, kunst en industriële ontwikkeling, in: *In het spoor van Heijenbrock*, Amsterdam 1988.

Annemieke Hogervorst, *Mens en werk*, catalogus van de collectie van het Gemeentemuseum Helmond, Helmond 1990.

René Potkamp en Jan Kerssens, Een Duitse schilder aan de Zaan, in *Met Stoom*, Zaandam 1997.

Menzel's Eisenwalzwerk, icoon van de industriële revolutie in Duitsland.

uitvaartverzorging

Janson & Bolland

Uitvaartcentrum Levendaal

Levendaal 103 • 2311 JG Leiden t 071 512 2112 f 071 513 3113 e info@uitvaartcentrumlevendaal.nl i www.uitvaartcentrumlevendaal.nl

VERENIGING OUD LEIDEN

Opgericht 5 november 1902

Postbus 917
2300 AX Leiden

Bent u geïnteresseerd in het Leidse en regionale Erfgoed en wilt u graag het beroemde Leids Jaarboekje gratis ontvangen, dan kunt u niet zonder het lidmaatschap van de Vereniging Oud-Leiden.

De contributie bedraagt € 20,- per jaar; jongeren tot 25 jaar betalen slechts € 12,50. Door overmaking van dit bedrag op Postbankrekening 17 52 28 o.v.v. "nieuw lid" bent u lid van de Vereniging Oud-Leiden.

STICHTING DIOGENES LEIDEN

Wij zoeken een vrijwilliger, een meedenkende innovatieve penningmeester voor ons bestuur. Het bestuur bestaat uit 4 personen. Er is ondersteuning van onze administrateur, die voor de verwerking van alle financiële zaken zorg draagt. We vergaderen gemiddeld 8 keer per jaar. Een kleine vergoeding wordt geboden. Voor informatie: Zie onze website: www.diogenes-leiden.nl

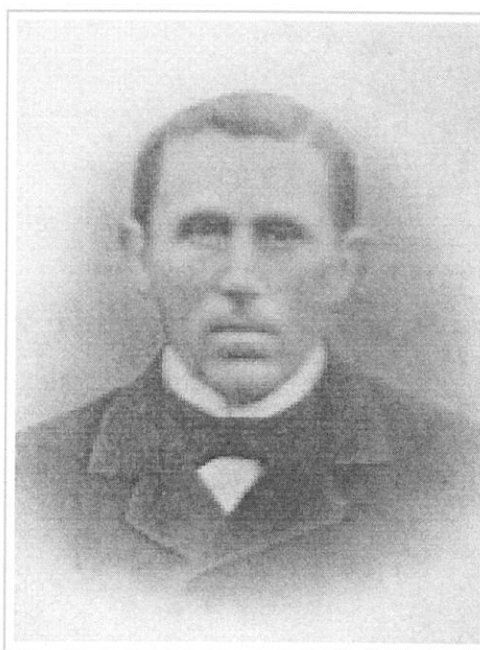
Bouwbedrijf Paardekooper

Sedert 1881

In 1881 heeft Arie Paardekooper de fundamenteën gelegd voor ons bouwbedrijf. Verweven met deze lange historie is de liefde voor het vak, vakmanschap, vertrouwen en natuurlijk altijd weer bouwen. Bouwbedrijf Paardekooper restaureert, renoveert en onderhoudt gebouwen.

- Lid van het NVOB
- Lid Bouwgarant
- Erkend Hoofdaannemer
- Erkend Leerbedrijf

Miening 41, 2381 GP Zoeterwoude
071-5801254
info@bouwbedrijf-paardekooper.nl

Arie Paardekooper 1857-1915

RUBRIEK MONUMENT

HELMOND WIL INDUSTRIEEL ERFGOED IN THEMAPARK

RUBRIEK MONUMENT

In de rubriek Monument aandacht voor industrieel erfgoed buiten de Leidse regio. Deze keer kijken we naar het industrieel erfgoed van Helmond: een Brabantse stad met een metaal- en textielverleden. En met een mooie museumcollectie over de werkende mens, in een kasteel.

Helmond, Brabantse stad met een metaal- en textielverleden, is op zoek naar zijn resterend industrieel erfgoed. Het gemeentebestuur denkt aan een themapark 'industrieel erfgoed', te realiseren in de zogeheten Kanaalzone, het industrieel gebied aan weerskanten van de Zuid-Willemsvaart. Kosten: vijftien miljoen. Of het zal lukken valt voorlopig te betwijfelen. Bovendien: het Begemann-complex, machinefabriek en constructiebedrijf, genomineerd als rijksmonument, viel in 1993 onder

de slopershamer. Daarmee werd het behoud van belangrijk industrieel erfgoed van de stad op achterstand gezet.

Waar in het begin van de jaren negentig nog het Begemann-complex stond, bevindt zich nu een vriendelijk ogend woningbouwcomplex. Aan Begemann herinnert nog een fel blauw geschilderde centrifugaal-pomp van het bedrijf aan de Kanaaldijk. En natuurlijk de wat verderop gelegen ophaalbrug. Waardevol in het Begemann-complex was vooral de grote constructiehal, ook wel de 'kathedraal van het licht' genoemd.

De sloop van Begemann was dus een groot verlies, maar het betekent niet dat Helmond het verder zonder industrieel erfgoed zou moeten stellen. Integendeel, het industrieel verleden is vooral in de Kanaalzone nog nadrukkelijk aanwezig. Zo is er het witte, betonnen gebouw 1911 van Vlisco, nog steeds in gebruik bij de vroegere katoenfabriek, die nu stoffen levert voor de Westafri-

Het oudste bedrijfspand van Helmond: het textielfabriekje van Bots.

kaanse markt. Het gebouw heeft de status van rijksmonument, vooral ook omdat het een van de vroegste betonnen gebouwen in ons land is. Bijzonder is ook de achtkantige bedrijfswatertoren uit 1884, waarmee een sprinkler-installatie werd bediend. Vlisco werd in 1846 opgericht door Pieter Fentener van Vlissingen jr.

Elders in de Kanaalzone vinden we het voormalige textielfabriekje van Bots, het oudst bewaard gebleven bedrijfspand van Helmond. Het wordt daarom het 'auw fabriekske' genoemd. Het pand dateert van 1840 en is gebouwd als pak- en werkhuis voor de textielonderne-mer Johannes Bots. In 1857 verkocht zijn weduwe het pand aan de familie Raymakers, die er vijf jaar later een textielbedrijfje vestigde. In 1880 werd de fabriek uitgebreid met een aanbouw met een zogeheten zaagtanddak. De fabriek heeft een opmerkelijke architectuur. In het langgerekte gebouw verschillen de ramen per verdieping van hoogte. De ramen op de begane grond zijn extra hoog, zodat er genoeg daglicht kon binnenvallen voor

Begemann, een vertrouwd beeld uit de jaren voor 1993

Appartementen in plaats van de grote constructiehal.

Herinnering aan Begemann: een centrifugaalpomp.

Gebouw 1911 van de B.V. Vlisco Helmond.

de weefproductie, die daar plaatsvond. Naast deze fabriek stond de fabrikantenvilla uit 1835, die eerst aan Bots en later aan Raymakers toebehoorde.

Een andere representant van het industriële tijdperk aan de Kanaaldijk: het Nedschroefcomplex, daterend van 1891 en nog steeds gespecialiseerd in bevestigingsmiddelen, zoals bouten en moeren. Verder de fabriek van Raymakers, een

textielbedrijf dat uiteindelijk teruggaat 1771. Het kantoorgebouw in vier bouwlagen dateert van 1928. Een ander interessant gebouw is het vroegere kantoor van Carp aan de Kanaaldijk, in vroeger dagen een groot textielcomplex. Alleen het kantoorgebouw staat er nog. Het werd in 1917 ontworpen door Arend Beltman, die ook actief was in de Twentse industriebouw. In dit gebouw is tegenwoordig ook de

Stichting Industrieel Erfgoed Helmond, geleid door Giel van Hooff, ondergebracht.

SCHAT

Maar misschien de grootste schat van Helmond, waar het gaat om het erfgoed van de werkende mens, vinden we in het Gemeentemuseum, ondergebracht in het kasteel van Helmond. 'Mens en werk' is het thema van de collectie van dit museum, dat daarmee een heel bijzondere plaats inneemt temidden van de talrijke Nederlandse musea. In de collectie bevinden zich enkele honderden werken van de enige echte industrieschilder van ons land, Herman Heijenbrock. Jammer genoeg exposeert het museum er slechts een tiental.

Ook de rest van de collectie is zeer de moeite waard. Zo zijn er werken van Pieter de Josselin de Jong, August Allebé, Constantin Meunier, Jan Toorop en Jozef Israëls. Het moderne segment vinden we in foto's van de werkende mens van Philip Mechanicus, Cas Oortuys en Cor Jaring.

Een boeiende collectie, waarvan het jammer is dat ze is ondergebracht in een kasteel. Hoeveel meer zou deze collectie tot haar recht komen in een modern industriegebouw, zoals het gebouw 1911 van Vlisco. Een wens voor de toekomst, zullen we maar zeggen.

Wibo Burgers

BRONNEN

Annemieke Hogervorst, *Mens en Werk*, de collectie van het Gemeentemuseum Helmond, 1990. Giel van Hooff, *Werkend Verleden in Helmond, Werkgroep Industrieel Erfgoed Helmond*, nummer 1, mei 1993.

F. Sens, *Industrieel Erfgoed Route Helmond*.

VAN BOLLENBEDRIJF TOT MATRASSENFABRIEK (DEEL II) MERELSTRAAT 1A DOMEIN VAN RECLAMEMAN KEMPERMAN

In het vorige nummer van Stielz beschreven we de eerste dertig jaar (1907-1937) van een zeerr binnenkort te slopen kleinschalig industrieel complexje; Rijnsburgerweg 232 in Oegstgeest, na de annexatie Merelstraat 1A in Leiden. Begonnen als woonhuis met bollenschuur van de weduwe Juffermans, voortgezet als meubelmakerij Schouten en sigarenfabriekje van Otto de Vaal. In 1937 eigendom van buurman en kabelfabrikant Bosman van de villa Nieuweroord. Deze keer belichten we de bedrijfsperiode van de firma Herman Kemperman (1937-1952).

Kemperman de uitvinder

Bosman hoefde niet lang te wachten op een nieuwe huurder van het bedrijfscomplex. Hij vond hem in de persoon van H.P.A. Kemperman, die vlakbij woonde in de Raadsherenbuurt in de Hogerbeetsstraat op nummer 7. Op 12 juli 1938 laat deze onder zijn naam bij de Kamer van Koophandel en Fabrieken te Leiden een nieuw bedrijf registreren, dat al in februari van dat jaar was gevestigd op Merelstraat 1 A en op 21 mei was aangegaan. De aard van het bedrijf wordt omschreven als Fabrik van reclame-objecten.

Herman Petrus Antonius Kemperman was 13 september 1901 geboren in Hatert bij Nijmegen en als bijna-volwassene met het 16 kinderen tellende gezin van zijn vader Bernardus Johannes vanuit Nijmegen naar Leiden vertrokken. Vader was commies bij de belastingen. Op een onbekend tijdstip verhuisde hij naar

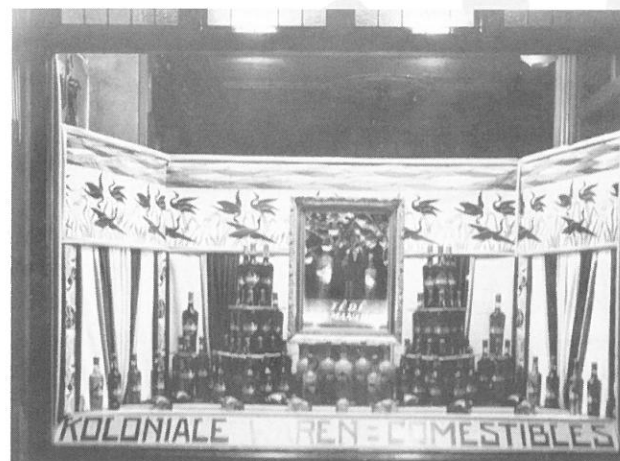
Dorothea J. Kemperman-Reichert

Herman P.A. Kemperman

Leiden, waar hij op het adres Haarlemmerstraat 241 firmant en directeur werd van de N.V. Eerste Leidsche Electrische Fabrik van Koek-, Banket- en Suikerwerken v.h. G.P. Timp en er ook de bijbehorende kruidenierszaak op nr 245-247 overnam. In 1924 nam hij ook een kruidenierswinkel op de Lange Mare (62) over, die hij naar de eisen des tijds liet verbouwen en ook als banketbakkerij geschikt maakte. Vader Kemperman was zeer actief in de (rooms-katholieke) Leidse middenstand, onder meer als secretaris van de R.K. Middenstandsvereniging De Hanze en als lid van de commissie Leidse Winkelweek.

Zoon Herman kwam na de avondmulo in de jaren twintig terecht bij de conservenfabriek van Tieleman en Dros aan de Middelstegracht. Hij had er een aanstelling als vertegenwoordiger, maar dat hield ook functies in die we nu als etaleur en medewerker marketing zouden omschrijven. De firma Tieleman en Dros was in die jaren een modern bedrijf in de presentatie van zijn producten, de vergroting van naamsbekendheid en allerlei pogingen tot klantenbinding. Zo werd het huismerk Merk Molen, dat als opdruk op de etiketten van de conservenblikken prijkte, via

Presentatie van producten met o.a. Tédé Grenadine. Winkel voor koloniale waren en comestibles. Vanwege het reiger-motief dus vermoedelijk een Haagse winkel.

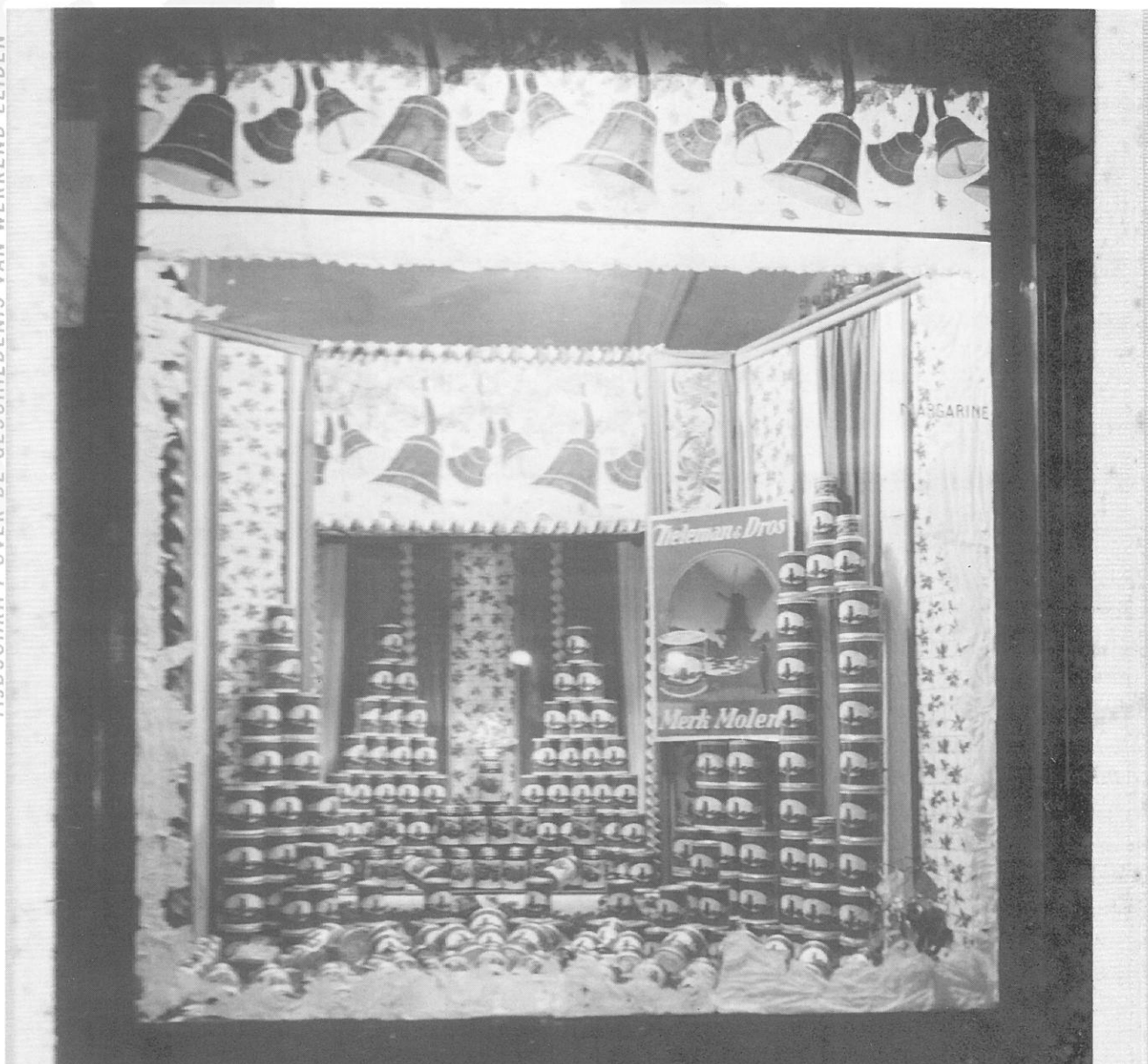

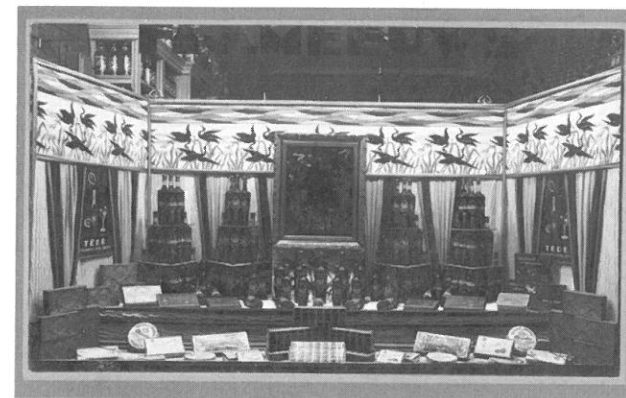
Foto van een kerstetalage met presentatie van Tieleman & Dros conserven. December 1928. De uitstalling en het ontwerp daarvoor zijn van Herman Kemperman.

een boek over Hollandse Molens met door de klanten te sparen inplakplaatjes bij het grote publiek gepropt. Herman Kemperman bezocht met een auto van de zaak kruidenierszaken in heel Nederland om er contracten af te sluiten. Hij richtte er etalages in, die hij zorgvuldig had ontworpen qua belettering en belichting. Hetzelfde gold voor stands op tentoonstellingen, jaar- en handelsbeurzen. In de jaren dertig begon Kemperman met medeweten van het bedrijf en al dan niet samen met de aan het bedrijf verbonden Duitser Hermann Keck opdrachten voor derden te verrichten. Ook ontwikkelde hij zich tot een soort uitvinder voor eigen rekening en/of voor Tieleman & Dros. Tot in Duitsland en de Verenigde Staten werden voor de uitvindingen octrooien aangevraagd. Deze betroffen onder meer een "verbetering busopener welke aan de bus bevestigd is, in 't bijzonder voor opening van

conservenblikken", een "conservenbus waarvan de inhoud door het perforeren van den watermantel kan worden verwarmd" en "verbetering van uitvinding, welke het mogelijk maakt spyzen in blik te verwarmen zonder vuur".

Ook vroeg hij, geheel buiten de conservenbranche, al in november 1932 octrooi aan op een inrichting die het bezwaar zou opheffen dat men bij ingeschakelde radiotoestellen in auto's de signalen van andere wagens niet zou horen. De vondst bestond "uit een zeer beknopte zender, die automatisch met het geven van een voor het menselijk oor hoorbaar signaal, een electromagnetisch signaal uitzendt, wat door een autobestuurder die naar zijn radio luistert, door den luidspreker wordt gehoord." Aldus dagblad *De Telegraaf* van 27 juni 1935.

Rond 1937 wilde Tédé, zoals de conservenfabriek

Kruidenierswinkel met torens van conservenproducten en reclameborden voor Tédé Limonadesiroop, Grenadine. Verder zijn er onder andere producten van Verkade, Ringers en Droste te zien. Ontwerp Herman Kemperman. De opvallende kraanvogels wijzen in de richting van een Haagse locatie.

zich in de reclame vaak noemde, zijn Willie Wortel wel kwijt. Hij was al te duur geworden voor het bedrijf, dat in de crisisjaren met afzetproblemen kampte. Kemperman verhuisde met vrouw en drie kinderen naar het villaatje achter de Rijnsburgerweg aan de Merelstraat en wierp zich volledig op allerlei vormen van bedrijfsreclame en -presentatie, waarvoor de houtzagerij in de werkplaats het belangrijkste materiaal opleverde. In familiebezit bevindt zich correspondentie uit de jaren 1937-39 over een octrooiaanvraag en -verlening "betreffende een werkwijze voor het vervaardigen van een diorama, bijvoorbeeld voor reclamedoeleinden", met naast de beschrijving onder meer een bijlage met tekeningen van Delta Limonades. Op briefpapier anno 1941 van H.P.A. Kemperman Fabriek van Reclame Objecten luidt de ondertitel zelfs "Electrisch bewegende reclame-figuren". Geheel volgens de regels van de kunst van het reclamebrieven schrijven eindigt het briefpapier met de voorgedrukte voetregel en geniale slagzin: "Wat wij voor U maken is af!"

Oorlogstragedie

Herman Kemperman breidde zijn zaak uit waar dat mogelijk was. De assortimentsverbreding ging bijvoorbeeld richting speelgoed en huishoudelijke artikelen, waarbij hout het belangrijkste element bleef. Zeker in de moeilijke oorlogstijd kon hij niet al te kieskeurig zijn en nam hij ook opdrachten aan van semi-overheidsinstanties.

In het eerste halfjaar van 1941 ontwikkelde Herman met zijn Technisch Bureau Kemperman koortsachtig uitbreidingsactiviteiten van zijn zaak. Hij schakelde architect D.L. Landman van de Lorentzkade in

voor een forse verbouwing en uitbreiding, met gebruikmaking van het villagedeelte. De kosten worden geschat op 7.500 gulden. Ook kocht hij voor spoedige bewoning een in de nabijgelegen Oegstgeester De Kempenaerstraat gelegen woning en vroeg B en W toestemming tot onttrekking van het villadeel aan de bestemming woonhuis. Kemperman maakt maquettes van de oude en nieuwe situatie. De Directeur Gemeentewerken geeft een positief advies aan het Regeeringscommissariaat voor den Wederopbouw in Den Haag, onder meer vanwege "de uitbreiding van zaken en de te kleine woonruimte voor het aldaar gevestigd zijnde groote gezin".

Bovendien kocht fabrikant Kemperman al op 8 maart 1941 voor negenduizend gulden het woonhuis met werkplaats en erf van de weledelgestrenge heer Ir Aleidus Bosman, de buurman, waarbij bepaald wordt dat plaatsing van de in het nieuwe zuidoostelijk deel te maken ramen (richting Nieuweroord!) ten eeuwige dage afhankelijk blijft van de welwillendheid van de verkoper.

De plannen voor ver- en aanbouw moesten onverhoeds worden ingetrokken. Eerst bleken de kosten van verbouwing te hoog, een en ander mede wegens materiaalgebrek. En op 3 juni 1941 sterft de stichter

ADVERTENTIE

Stedelijk Museum De Lakenhal Leiden

VAN DOESBURG

AND THE INTERNATIONAL AVANT-GARDE

20 OKTOBER 2009
T/M 3 JANUARI 2010

WWW.LAKENHAL.NL

van de firma aan een hartfalen. Behalve de weduwe Dorothea Johanna Reichert laat hij zeven kinderen achter: drie zoons en vervolgens vier dochters, de laatste postuum geboren; alle zeven met als laatste doopnaam Maria, de laatste drie dochters allen met als een na laatste doopnaam Gemma, omdat de ouders blij waren geweest na drie zoons eindelijk een dochter (Gemma) te krijgen.

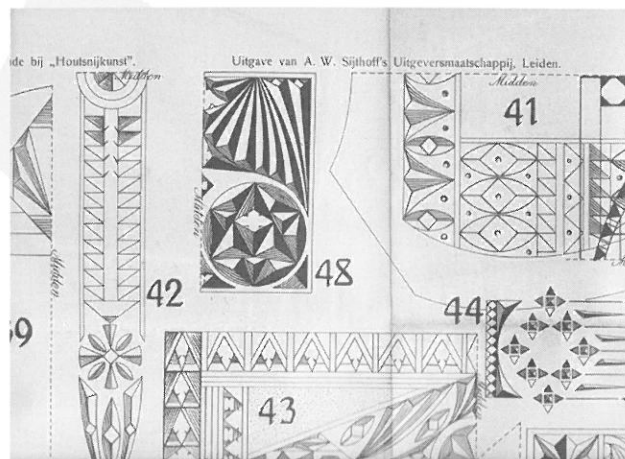
N.V. voorheen H.P.A. Kemperman

Moeder Kemperman-Reichert zit niet bij de pakken neer. Zij zette de zaak al in juli 1941 om in een naamloze vennootschap (N.V.), die sinds mei 1942 staat ingeschreven als N.V. voorheen H.P.A. Kemperman, met als aanduiding van het soort bedrijf: "fabriceeren en verhandelen reclame- en sierobjecten speelgoederen gebruiksartikelen en alles wat in de ruimsten zin des woords hiertoe behoort (sic!)". Kapitaal 10.000, waarvan 6.250 gestort.

In augustus 1941 verhuist het vaderloos gezin naar de Oegstgeester Kempnaerstraat, zodat er toch meer ruimte vrijkomt voor de fabricage. In die zelfde maand wordt bij het Bureau van den Industrieelen Eigendom ook de letter K in ruit als handelsmerk gedeponneerd, met als uitgebreide opsomming de soort der waren: wandtegels en -borden, sierkalenders, houtsnijwerk, krantenhangers en -standaards, bloemenstandaards, presenteerbladen, lepelrekken, pijpenrekken, borstelrekken etc. etc., reclameborden, reclamezuilen, transparanten, lichtbakken, diorama's, beweegbare reclames, etc., etalage- en prijskaarten, etc.

Enkele thans nog levende dochters herinneren zich hoe zij hun moeder 's morgens mochten vergezellen met haar "fabriekstas" met spullen, tot de hoek van de Warmonderweg en Rijsburgerweg. Zij herinneren zich van na de oorlog ook de scherpe laklucht van de spuiterij.

In juni 1944 is een hinderwetvergunning verleend voor het gebruik van 15 elektromotoren met een gezamenlijk vermogen van 8 pk, 3 decoupeerzaagmachines, 1 cirkelzaagmachine, 1 boormachine, 1 draai-bank, verder slijp-, knip-, lintzaag- en schuurmachines, een verfspuitinstallatie en een afzuiginrichting. In de fabriek zullen als regel 25 mensen werkzaam zijn. Op de plattegrond staan ingetekend op de eerste verdieping een werkruimte, twee tekenkamers, een donkere kamer, een spuitkamer, schilderswerkplaats en droogruimte, op de begane grond zaagruimten met aanduiding van de plaatsing der machines; in het oude woonhuis het kantoor, magazijnen, schaftlokaal en expeditie.

Details uit het boek van Agnes en Käte Seydel, *Houtsnijkunst, handleiding voor kerf en houtsnijwerk, met persoonsbijlagen*, Leiden, A.W.Sijthoff Uitgeversmij., 1925. De patronen of modellen werden door de firma H.P.A. Kemperman gebruikt bij de vervaardiging van huishoudelijke artikelen en klein meubilair.

Vertrek naar Amsterdam

Tot begin 1948 bleef mw. Reichert als directeur nauw betrokken bij de zaak. Toen trad als nieuwe directeur aan de chemicus drs. Johan Christiaan Jansen te Bilt-hoven, later Den Dolder. Van januari 1948 tot oktober 1949 is de N.V. eigenaar van het fototechnisch bureau Anefo te Amsterdam. In juli 1951 treedt een nieuwe directeur op, Antonie Eldert Kauffeld (1892-1972) te Ede. Al die tijd is er sprake van een komen en gaan van commissarissen, procuratiehoud(st)ers en een algemeen commercieel leider, terwijl in 1950 kort wordt geëxperimenteerd met een alleenverkoop voor Nederland via het bureau 't Raedthuys te Amsterdam. Deze firma bezat sinds 1927 zelf een licht-reclamefabriek in Amsterdam. Het archief van deze N.V. spreekt voor het jaar 1950 van commissiehandel

Overvolle etalagepresentatie in een comestibleswinkel met producten van Tieleman & Dros, Merk Molen, o.a. erwtensoep met kluij.

voor de verlichtingsfabriek H.P.A. Kemperman in Leiden. Omstreeks die tijd was v/h H.P.A. Kemperman dus weer terug bij de *core business* van verlichte objecten, belettering en bewegwijzering. In 1951 vestigt Kauffeld een verkoopkantoor en showroom aan de Vondelstraat in Amsterdam. Begin 1952 verplaatst hij het hele Leidse bedrijf naar het adres 's Gravelandseveer 7 in hartje Amsterdam. Kauffeld zal tot zijn overlijden in 1972 eerst als directeur, later commissaris aan de N.V. v/h H.P.A. Kemperman verbonden blijven, dat in 1967 verhuist naar de Westerstraat in de Jordaan, met een nevenvestiging aan de Kostverlorenstraat, in 1987 naar de Weesperstraat in Diemen. Daar betrok men met de inmiddels meer dan honderd werknemers een fors gebouw. In de jaren tachtig van de vorige eeuw duidt Kemperman zich aan als leverancier van lichtreclame, bewegwijzering gebouwen, diverse lettersystemen, mededelingenborden, graveerwerk, uit- en thuisborden. Kemperman Holding B.V. wordt in 1992 opgekocht door TBI Holdings in Rotterdam, hield in 1994 nog wel de eigen naam als

Armada Kemperman onder de paraplu van de Armada Groep, waarna in 2005 onder de naam van de grotere combinatie Armada Signs de productiefaciliteiten in Eindhoven worden geconcentreerd, terwijl na diverse overnames de activiteiten sinds 2006 werden voortgezet onder de vlag HVL Outdoor B.V. Wie daar informeert, krijgt vriendelijk te horen dat er geen Kempermannen meer werken, ofwel oud-werknemers van v/h H.P.A. Kemperman uit Amsterdam-Diemen, en dat jaren geleden al het archief werd opgeruimd en de fotoboeken weggegeven.

In 1952 vestigen de Gebroeders De Klerk (GDK) hun matrassenfabriek in de Merelstraat, weldra alleen voortgezet door Elias de Klerk. Onder de naam EDEK zou het bedrijf tot 2009 blijven bestaan. (zie volgende aflevering van dit blad).

Met dank aan onder meer de zussen Els en Wies Kemperman.

Gerard J. Telkamp

Zie voor binnengekomen actuele informatie de website
www.stiel-leiden.nl onder nieuws

UIT LEIDEN EN REGIO

PROVINCIALE MONUMENTEN-LIJST OPGEHEVEN

Leiden – Sinds eind van het afgelopen jaar kent de provincie Zuid-Holland geen provinciale monumenten meer. Aanleiding voor de opheffing van de lijst is de verplichting in het kader van de modernisering van het monumentenbeleid voor gemeenten om er per 1 januari 2009 een eigen monumentenlijst op na te houden. Daarvan is de provincie altijd een voorstander geweest. Vandaar dan ook dat de provinciale monumentenlijst slechts vijf objecten telde. De monumenten, die de bescherming van deze status nu moeten ontberen, zijn:

- * het Beyerink-gemaal Capelle aan den IJssel
- * Bollenschuur Teylingen, Warmond

- * Koetshuis ter Wadding Voorschoten
- * Watertoren Hazerswoude (foto).
- * Stoomgemaal Cornelis den Hertog, Alphen aan den Rijn.

Het is de bedoeling dat deze objecten de status van gemeentelijk monument krijgen.

MUZIEKCENTRUM DE NOBEL

Leiden – Ector Hoogstad Architecten is door de selectiecommissie van de gemeente Leiden geselecteerd om het ontwerp van het nieuwe muziekcentrum De Nobel te maken. Aan de Europese aanbesteding, die aan de keuze voorafging, namen vijf architectenbureaus deel. De afbeelding geeft een impressie van het nieuwe muziekcentrum, zoals Ector Hoogstad Architecten dat ziet.

NIEUWE BEHUIZING

LEIDERDORPS MUSEUM

Leiderdorp – Het Leiderdorps Museum heeft een nieuw onderkomen. Het is gevestigd in de Sterrentuin aan de Van Diepeningenlaan 110d in Leiderdorp. Zaterdag 29 augustus jl. ging in de nieuwe behuizing de tentoonstelling *Hoofd Boven Water* over waterbeheer in Leiderdorp, vroeger en nu, van start. Zie ook de website www.leiderdorpsmuseum.nl

TE JONG OM TE BEWAREN?

LEIDSE GEBOUWEN UIT DE WEDEROPBOUWPERIODE, 1940-1965

Dit voorjaar is in het gebouw van het Rijnlands Architectuur Platform aan de Nieuwstraat een tentoonstelling te zien geweest over gebouwen uit de wederopbouwperiode. Tijdens die tentoonstelling is op 25 juni het 21^e deel van de Leidse Historische reeks gepresenteerd, met als titel *Wederopbouw in Leiden. Architectuur en stedenbouw 1940-1965*. In ruim 200 bladzijden laten Tessel Pollmann en Michiel Kruidenier zien, welke woningen, scholen, kerken en bedrijfsgebouwen in die tijd in Leiden tot stand zijn gekomen. Kenmerkend is de soberheid, het woekeren met beperkte financiële middelen en de eenvoudigheid, die van sommige woonwijken en bedrijfsgebouwen afstraalt. De woningnood was groot, in korte tijd moest veel worden neergezet. Met behulp van systeembouw en prefab-elementen lukte dat ook. De soberheid is heel herkenbaar, bij voorbeeld in de groentegrossierderijen aan de Rooseveltstraat, bij het Belastingkantoor nabij het station, en bij scholen als de Teldersschool en de voormalige christelijke ULO in de Leidse Hout. Maar er is daarnaast ook minder sober gebouwd: het enorme 50 kV-station van de Stedelijke Licht Fabrieken, het kantoor van de Leidse Duinwaterleidingmaatschappij (Hooigracht), de kerk van het Apostolisch Genootschap (Sumatrastraat) en het Zoölogisch Laboratorium aan de Kaiserstraat. Sommige ontwerpen kwamen niet verder dan de tekentafel, zoals de schouwburg op het Schuttersveld.

De inleiding van Tessel Pollmann brengt de wederopbouwperiode in herinnering: de verwoesting door Duitse en geallieerde bombardementen, de sturende overheid die vanuit Den Haag de hoeveelheid, de kwaliteit en de huurprijs van de te bouwen woningen vaststelde, de duplexwoningen en de flats, de overzichtelijkheid, de ruimte en de eentonigheid in de nieuwe wijken. Michiel Kruidenier gaat in op de situatie in Leiden, waar ook nog de krotopruijing was, en de bereikbaarheid voor auto's van de binnenstad een rol speelde. Daardoor en vanwege de aantrekkelijke economie werden veel industriële vestigingen verplaatst naar de nieuwe wijken om de binnenstad heen.

Zijn de gebouwen uit de wederopbouwperiode te jong om te bewaren? In zijn 'woord vooraf' werpt Fons Verheijen de vraag op, of het verleden, waarin deze gebouwen tot stand kwamen, nog te recent is om het als cultuurhistorisch waardevol te beschouwen. Hij beantwoordt zijn vraag zelf: het is een wezenlijk onderdeel van ons cultureel erfgoed, want het laat zien hoe onze ouders en grootouders de handen uit de mouwen hebben gestoken om een nieuwe maatschappij op te bouwen. Dit boek toont overtuigend aan dat we zorgvuldig moeten omgaan met water in de wederopbouwperiode tot stand is gekomen in onze stad.

Jan Willem Wesseldijk

Wij brengen het nieuws bij u thuis!

Met het Leidsch Dagblad blijft u op de hoogte van de gebeurtenissen in uw omgeving én leest u al het landelijke en wereldnieuws. Daarnaast besteden we veel aandacht aan cultuur, sport, wonen en ontspanning. Nieuws dat u direct raakt.

Dat brengen wij graag bij u thuis.

Word abonnee,
bel 088 - 8241111
of surf naar
www.leidschdagblad.nl

www.leidschdagblad.nl

Leidsch Dagblad

ADVERTENTIE

Het Motorhuis
Autodealerbedrijven

Leiden. Vondellaan 80. Tel: 071 - 535 18 00
www.motorhuis.nl

"J. Zierikzee"
maatschoenmakerij

H.P.H. Nusteling
Bakkersteeg 3
2311 RH Leiden

Tel.: 071-5131156

maatschoenen op het net?

www.maatschoenen.nl

06 | 06 | 2009 t/m 22 | 11 | 2009

VAN
ADAM
TOT
DNA

MUSEUM
BOERHAAVE

SWIETEN
LAU

architecten

Per 15 augustus 2007 werken twee Leidse architectenburo's samen onder de naam: swietenlau architecten.

Onze adresgegevens:

St. Jacobsgracht 4
2311 PW Leiden

Postbus 11241
2301 EE Leiden

071 5141051
info@swietenlau.nl

www.swietenlau.nl